

TARİHÎ KONULU KIRGIZ ROMANLARINDA ŞECERE UNSURU VE ÇEŞİTLİ MOTİFLERİN TESPİTİ ÜZERİNE

Halit AŞLAR*

Özet:

Şecere, bir milletin geçmişi hakkında önemli bilgiler barındırır. Türk soylu halkların tamamında olduğu gibi Kırgız kültüründe de şecere önemli bir role sahiptir. Şecere için Kırgız Türkçesinde sancıra kelimesi kullanılır. Şecere, millî şuuru idrak etmede bir başvuru kaynağı olarak vazife görür. Kırgız tarihî romanlarında şecere, Kırgızların insana verdiği değerın bir ölçütü olarak da kullanılır. Kırgız tarihî romanlarında şecere önemli bir işlevi yerine getirirken yazarların şecere ile birlikte çeşitli folklorik motifleri kullandıkları da görülür. Bu motiflerin içinde düş görme motifi tarihî romanlarda dikkat çekecek derecede yer almaktadır. Özellikle tarihî-biyografik romanlarda dikkat çeken motif han ilan etme motifidir. Vasiyet, tarihî romanlarda geçmiş olayların meydana getirdiği tecrübe temelinde etik değerleri gelecek nesillere aktarmanın bir yoludur. Aş verme sıkça karşımıza çıkan bir motiftir ve Kırgız halk yaşantısıyla ilgili birçok ayrıntıyı bünyesinde barındırır.

Anahtar kelimeler: Kırgız edebiyatı, folklor, tarihî roman, motif, şecere.

The Genealogy and Various Motifs in the Kyrgyz Historical Novels

Abstract:

The genealogy contains important information about the history of a nation. As Kyrgyz culture, genealogy plays an important role as it is in the whole of Turkic nations. The genealogy serves as a reference source when the national conscience grasps. In Kyrgyz history novels, genealogy is also used as a measure of the value that the Kyrgyz people give to people. While genealogy plays an important role in Kyrgyz history novels, it is seen that authors use various folkloric motifs along with genealogy. Within these motifs, the dream-seeing motif takes place in historical fiction. Another motif that attracts attention especially in historical-biographical novels is the motif of

* Yrd. Doç. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türkoloji Bölümü, Bişkek-Kırgızistan, halitmanas08@hotmail.com.

declaring the inn. The will is a way of conveying ethical values to future generations on the basis of the experience of past events in historical novels. The invitation to dinner is a motif that often appears in Kyrgyz historical novels. In this motif, there are many details about Kyrgyz people's life.

Keywords: *Kyrgyz literature, folklore, historical novel, motif, the genealogy.*

Giriş

Kırgız sözlü edebiyatı oldukça sağlam köklere sahiptir. Kırgız yazarlar bu zengin hazinenin içindeki birçok motifi kaleme aldıkları edebi eserlerde, özellikle tarihî romanlarda, sıkça kullanmaktadırlar.

Motifler, efsanelerin, masalların ve şahsi yaratımların ortaya çıkmasını sağlayan olağan, basit şema ve birimlerdir. (Veselovskiy 1989: 494) Stith Thompson 1946 yılında yayımladığı eserinde motif tanımını şu şekilde yapar: “Motif bir masaldaki en küçük unsur olup, bu unsur gelenekte sürekli bir varoluş gücüne sahiptir. Bu güce sahip olabilmek için bu unsur görülmemiş ve çarpıcı bir özelliğe sahip olmak zorundadır.” (Thompson 1946’dan aktaran Ekici 2014: 75)

Dünyaca ünlü Kırgız yazar Cengiz Aytmatov sözlü gelenekle ilgili şöyle der: “Bütün başka halklar, geçmiş kültürlerini, yazılı edebiyatta, mimaride, tiyatro ve resim sanatında saklamışlarsa, Kırgızlar da yukarıdaki sanatların haricinde millî ruh, onur, inanç ve özgürlükleri adına yapmış oldukları kahramanlık mücadelelerini, hayallerini ve isteklerini, tarihini, hayatın güncel olaylarını geleneksel sözlü kültür ürünlerinde dile getirmişlerdir.” (Aytmatov 1996: 15) Aytmatov’un da belirttiği gibi sözlü gelenek Kırgızların kültüründe ve modern edebiyatında önemli role sahiptir.

Çağdaş Kırgız edebiyatında tarihî roman türü 1960’lı yıllarda ortaya çıkmaya başlar. Teknik açıdan ilk tarihî roman Tölögön Kasımbek’in Singan Kılıç adlı eseridir. Tölögön Kasımbek’in bu romanının yayımlandığı yıllarda K. Bayalinov’un Boordoştor, N. Baytemirov’un Tarih Esteligi ve Cıldızkan, K. Kaimov’un Atay, S. Omuraliev’in Telegey, Z. Bektenov’un Taabaldı Pudovkin gibi eserleri de yayımlanmıştır. O dönemin Singan Kılıç dışındaki romanları yazarları tarafından tarihî olarak adlandırılrsa da daha ziyade biyografik roman özelliğine sahiptir ve anlatılan kişilikler genellikle Orta Asya’da sosyalist sistemin yerleşmesi için mücadele eden kişiler, ideal sosyalist tipler ve örnek emek kahramanlarıdır. Bu romanların kahramanlarının bir kısmı eserlerin yazılıp yayımlandıkları yıllarda hayattadır. 1960 ve 1970’li yıllar Kırgız tarihî romanı için önemli gelişmelerin yaşandığı yıllar olmuştur.

Rejim baskısının hafiflediği yıllarda Köz İrmemdegi Ömür, Kök Asaba ve Köçmөndör Kagılışı adlı romanlar yayımlanır. Bu eserler Kırgız tarihî ro-

manının başarılı örnekleri arasında yer alır. Bu yıllarda T. Kasımbek'in XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başlarında Fergana vadisinde yaşayan Kırgızların hayatını anlattığı Kelkel, A. Stamov'un Kuzey Kırgızlarının Rusya'ya ilhakını anlatan Cortuul, K. Saktanov'un Urpartar Ünü ve K. Akmatov'un Kündü Aylangan Cıldar adlı tarihî romanları kaleme alınır. T. Sıdıkbekov'un 6-8. yüzyıllarda yaşamış Yenisey Kırgızlarını konu edinen Kök Asaba adlı romanı yayımlanır.

1991 yılında Kırgızistan bağımsız bir devlet olduktan sonra, her alanda olduğu gibi, tarihî roman alanında da yazarlar büyük bir özgürlüğe kavuşmuşlar ve özellikle tarihî-biyografik romanlar kaleme almışlardır.

Bahsi geçen ve bağımsızlıktan sonra kaleme alınan tarihî romanlarda şecere ve düş görme, ateş yakma, han ilan etme, ordo oyunu, vasiyet, ağıtlar, aş verme gibi folklorik motifler yer almaktadır. Tespit edilen bu motifler tarihî vakanın başlamasını, gelişmesini ve sonuçlanmasını tahkiye etmek için kullanılmaktadır.

Şecere, ağıtlar ve vasiyet gibi motifler tarihî vakayı açıklamada belge kavramının işlevini yerine getirirken, düş görme, ölümden önce namaz kılma gibi motifler ise tarihi vakayı değerlendirip onu çözümlene fonksiyonu üstlenmektedir. Kırgız tarihî romanlarında han ilan etme motifi, baş kesme cezası, ölümden önceki namaz türün vazgeçilmez unsurları arasında yer almaktadır ve söz konusu devri değerlendirmenin, tarihî şartların iç dinamiklerini ortaya koymada en önemli yol olarak kabul edilmektedir. Siyasi ilişkilerin tahkiyesinde ve saray entrikalarında ordo oyunu ve han seçme motiflerini görebilmekteyiz. Vasiyette bulunma tarihî kişiliğin son sözü olarak millî bir değere de sahiptir. Bu vasiyetin millî hafızada kalması tarihî olayları değerlendirirken yol gösterici rol oynar. Tarihî şahsiyetin hayat tecrübesi, toplumdaki yerinin önemi eserin eğitici özelliğidir, denilebilir. Vasiyetin yerine getirilememesi sosyal sorunların, adaletsizliğin ve etik kuralların hiçe sayılması şeklinde sonuçlar ortaya çıkarır. Vasiyet, tarihî roman türünün temel fonksiyonlarından ve nesiller arasında bağ kurma işlevi üstlenir. (Kultayeva 2007: 134) Aş verme motifinde ise halkın sosyo-ekonomik panoraması çizilir.

1. Tarihî Romanlarda Şecere

Sözlü kültürün en önemli unsurlarından olan şecere için Kırgız Türkçesinde sancıra kelimesi kullanılır. Sancıralar Kırgız sözlü kültürünün en önemli kaynaklarındandır.

Bilinen en eski Kırgız şeceresi XVI. yüzyılın birinci yarısında Seyfeddin Ahsikendî tarafından Farsça olarak yazılan ve son kısmı oğlu Nooruz Muhammed tarafından tamamlanan Mecmuatü't-Tevarih adlı eserdir. Bu eser, Kırgızlar ve Manas'ın tarihi hakkında temel kaynaklardan biri olmasına rağmen

men, Çağatay mektebinden yetişmiş Kırgız şecerecileri tarafından pek itibar görmemiştir. (Yüksekkaya 2016: 32)

Şecere, göçebe hayatın tarihî vesikalarını bünyesinde barındırır. Aynı zamanda millî şuuru idrak etmede ve kahramanlar arasındaki çatışmalarda başvuru kaynağı olarak vazife görür. Şecere, tarihî gerçek ile edebî gerçeği sentezler. Tarihî kişilikler ve olaylar hakkındaki gerçekleri temel alarak millî hafızanın da yardımıyla, etik kaygılar taşıyarak, gelecek nesilleri eğitir. Kırgız tarihî romanlarında şecere, Kırgızların insana verdiği değer bir ölçütü olarak da kullanılır. Örneğin Köçmөndör Kagılışı romanının ilk bölümü Cumgal bölgesindeki Kulcıgaç halkını yöneten Kaçike'nin yaşı yüze yaklaşmış ihtiyar Niyazbek (Ormon Han'ın babası) ile karşılaşmasıyla başlar. Kırgızlarda ihtiyar bir kimseyle karşılaşıldığında ihtiyar genç kişiye yedi nesil sülalesini sorar. Eserde Niyazbek Kaçike'nin boyunun başlangıcını anlatır, neslinin kadim zamanlarda Tagay Biy Han'dan geldiğini söyler. Yazar Kırgızların Sayak boyunun nereden geldiğini şecerelere dayanarak anlatmaya çalışır.

Ünlü Kırgız yazar Tölөгөн Kasımbek tarihî roman türünün en usta kalemidir. Kaleme aldığı eserlerde şecereyi oldukça başarılı kullanır. Singan Kılıç romanında şecere kurguyu başlatan unsur olarak göze çarpar. Roman kahramanlarından Şerali'nin Timurlular devletinin kurucusu Amir Temir'in (Aksak Timur) Kөрөгөн'den çoғalan Sultan Babür'ün torunu olduğu söylenir. (Kasımbek 1998: 53)

Şecereyi eserin kurgusunda kullanma ustalığı her yazarda farklı şekilde tezahür etmektedir. Köçmөndör Kagılışı romanında şecere her zamanki gibi Kırgızların sağ ve sol şeklinde ayrıldığı bahsinden açılır ve boylar arasındaki çekişmeler anlatılır. Fakat yazarın şecereden faydalanma amacı eserin tematik sorunsalı ile sıkı bir ilişki içerisinde değildir, sadece belge seviyesinde kalmıştır. T. Sıdıkbekov'un romanı Kөk Asaba'da anlatılan devirle ilgili yazılı kaynakların neredeyse hiç olmamasından dolayı şecere kullanılmaz. Halk arasında bilinen genel bilgiler ve Yenisey yazıtlarındaki bazı bilgiler kullanılır. Singan Kılıç romanında ise şecere yazar tarafından kurgu ve tahkiyenin temel unsurlarından biri olarak kullanılmıştır. Şecereler tarihî romanlardaki zaman ve mekânın anlatılmasında en uygun kaynaklar arasında yer alır.

Çoғu toplumda olduğu gibi, Türk soylu topluluklarda ve Türk tarihçiliğinde şecere geleneği önemli bir yer tutar. Tarih sahnesinden silinmemek, geleneklerini korumak, ana yurdunu ve atalarının isimlerini muhafaza etmek için birtakım bilgileri ezberlemek âdet hâline gelmiştir. Kırgızların şecere bilgisine verdikleri önem, içinde buldukları siyasi ve sosyal şartların bir sonucudur. Kırgız halkı, şecere bilgisine verdiği önemle millî kimliğini yeniden keşfetmeye başlamış, şecere bilgisi onları birbirine bağlayan ve başka halklardan ayıran önemli bir unsur olmuştur. (Yüksekkaya 2016: 31)

2. Kırgız Tarihî Romanlarında Yer Alan Çeşitli Motifler

2.1. Düş Görme

Düş görme motifi özellikle sözlü edebiyat ürünlerinde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Düş görme motifi tarihî romanlarda da dikkat çekecek derecede yer alır. Tarihî roman kaleme alan Kırgız yazarları bu motifi eserlerinde sıkça kullanmışlardır. Kırgız tarihî biyografik romanlarında tarihî kişiliklerin geleceğiyle ilgili durumlarda da bu motif kullanılmış, hatta resmî kaynaklar dahi söz konusu motife bilimsel anlamda önem vermiş ve onu ciddiye almıştır. Örneğin Ormon Han han seçilmeden önce babası bir rüya görür ve rüyasında oğlu Ormon bir tepede elinde tüfekle oturmaktadır. Bu rüyayı Kalıgul Bay “Oğlun büyüyünce han olacak, ama hanlığı fazla sürmeyecek.” şeklinde yorumlar. (Usenbayev 1999: 30) Ormon Han ile ilgili bir diğer düş ise Kazak halkının kahramanı Naren’in kızı Uulbala’nın gördüğü düştür. Uulbala rüyasında ay kucaklayıp (Soltonoev 1993: 19) Ormon’a kocaya varacağım niyetiyle yola çıkıp yolda Alıbek adlı bir kişiyle karşılaşır ve Alıbek onu Ormon Han’a getirir.” şeklindeki bilgi resmi kaynaklarda kendine yer bulmuştur. (Kultayeva 2007: 85) Kazak kızı Uulbala Ormon Han’la evlenmiştir.

Yazarlar düş görme motifini eserin anafikrini derinleştirme amacıyla kullanırlar. Kök Asaba romanında anlatı zamanı olan kadim devirleri yazar düşlerde kullandığı efsanevi unsurlarla tahkiye etmeye çalışır. Ayrıca eserde eski Kırgız kızlarının erkeklerden geri kalmayan cesurluğu, kahramanlığı ve saflığı bir kuş aracılığıyla anlatılır. Düş görme motifine K. Osmonaliev’in kaleme aldığı Köçmөndör Kağılışı adlı romanda da rastlıyoruz. Kazak hanı Kenesarı’nın Kırgızlara sefere çıkmadan önce kardeşi Bopukan’ın gördüğü düş ilgi çekicidir. Kırgız-Kazak savaşını halkın istemediği ama şartların buna sebep olduğuyla ilgili bir düştür bu. Bu bilgi halk hafızasında bu şekilde kalmış, yazar bunu Bopukan’ın düşüyle vermiştir. (Kultayeva 2007: 61).

Tölөгөн Kasımbekov’un ünlü romanı Singan Kılıç’ta Nüzüp’ün rüyası dikkat çekicidir. Nüzüp gördüğü düşü yorması için bazı falcıları çağırıp onlara yemek verir ve rüyasını anlatır. “Büyük bir dağın tepesinde geziyordum. Bir dağdan diğer bir dağa atlayarak geçiyordum. Bir dağdan diğerine elimi uzatıp deşebilirdim. Bu da neyin nesi? Daha devamını göremedim, hemen uyanırdım.” diyerek rüyasını anlatır. Falcılar ise bu rüyayı onun mertebesinin artacağı şeklinde yorumlar. Nüzüp “İktidarım çok büyük olacak, han olacağım han” diyerek han olacağına kanaat getirir. (Kasımbek 1998: 81) Bu rüyadan sonra Nüzüp yerinde duramaz ve ulu bir amacın peşinde koşmaya başlar. Kırgızların Hokand’a düzenleyeceği seferin zamanının geldiğini düşünür. Gördüğü rüya sonucu harekete geçen Nüzüp halkının kaderini de etkiler.

2.2. Han İlanı

Sıngan Kılıç, Kanat Han ve Han Ormon adlı romanlarda bu motif görülmektedir. Han ilan etme motifinde devrin sosyal, siyasi ve ekonomik yaşantısıyla ilgili önemli ayrıntılara ulaşılmaktadır. Geçmişte, halklar kendi yöneticilerine, bir başka deyişle Han'a, Kağan'a büyük saygı duymuşlardır. Bu saygı folklorik unsurlarda da sık sık göze çarpmaktadır. Han ilan etme o milletin kaderini ve geleceğini şekillendiren bir vakadır. Han, kağan, padişah olacak kişi halkının özgürlüğünü ve geleceğini düşünmek zorundadır. Halkına dair tüm sorumlulukları üzerine almaktadır. Kırgızlarda Kanat Han ve Ormon Han, Uygurlarda Timur Helpe gibi şahsiyetler halklarının özgürlüğü için mücadele etmişler ve bu uğurda şehit düşmüşlerdir.

Kırgız devletçilik geleneğinde 1842 yılında Ormon Han'ın han ilan edilmesi Kırgız tarihinin önemli olaylarından biri olarak kabul edilir. Güney Kırgızları arasında Şerali'nin, kuzey Kırgızları arasında ise Ormon'un han seçilmesini elbette o devrin tarihi ve sosyo-ekonomik şartları talep etmiştir. Halkın kendisine bir yönetici seçmesi çeşitli ritüellerle olmaktadır. Bu ritüeller devrin sosyal yaşantısıyla ilgili önemli bilgiler de sunar. Hanın evi, elbiseleri, bindiği ata kadar birçok ayrıntı bu motifte belirtilir.

Ormon Han'ın han seçilmesi birkaç tarihi romanda anlatılır. E. Mederbekov'un Kızıl Calın, K. Osmonaliev'in Köçmөndör Kagılışı, C. Toktonaliev'in Han Ormon adlı romanlarında Ormon Han'ın tahta çıkışını anlatan epizotlar yer alır. 1930 yılında bölgeye gelen S. Abramzon kaleme aldığı çalışmasında Ormon Han'ın tahta çıkışını 1206 yılında Cengiz Han'ın kendini tüm Moğolistan'ın lideri ilan etmesine benzetir ve Ormon'un han seçilmesinin Kırgız tarihinde halkı son kez siyasi olarak bir araya getirme çabası olduğunu belirtir. (Cıynak 2003: 21) A.N.Bernştam, Ormon Han'ı Rus İvan Grozniy ile karşılaştırırken, tarihçi B. Camgırçinov Ormon'un han seçilmesini Çar Rusyası'nın, Çin imparatorluğunun ve Hokand hanlığının baskıcı siyasetine ve tehditlerine maruz kalan Kırgız halkının bu duruma karşı onurlu bir duruş gösterme mecburiyetinden çıktığını belirtir. (Kultayeva 2007: 95) Sovyetler Birliği döneminde Ormon Han'la ilgili araştırmalar yapan ve 1944 yılında "Ormon Han Devrindeki Kırgızlar" adlı bir çalışma yayımlayan ünlü Kırgız araştırmacı B. Camgırçinov bu yüzden siyasi soruşturmaya maruz kalmıştır. Bundan sonra eser halka ulaşmamış, arşivlerde kalmıştır.

1990'lı yıllarda ortaya çıkmaya başlayan tarihi çalışmaların içinde B.Soltonoev'in eseri dikkatleri çeker. Onun eserindeki bilgilere göre Ormon Han'ın ilan edilmesiyle ilgili şu tarihi bilgiler mevcuttur:

"1842 yazında Ormon Koçkor yakınlarındaki Orto-Tokoy bölgesindeki Tarmal'da (farklı kaynaklara göre ise Balıkçı şehrinin yakınındaki Kötmal'dı'da) Kırgız boylarının önde gelenleriyle bir toplantı yapar. Kurultaya Bugu

boyundan Boronbay ve Murataalı, Sayak boyundan Ketirekeye uulu Alıbek, Sarbagış boyundan Cantay, Kalıgul, Törögeldi, Solto boyundan Cangaraç, Şoruk Biy, Saruu-Kuşçu boyundan Acıbek katılmıştır. Ormon Han Kırgızların dört koldan baskı altında olduğu ve bir halk lideri seçilmesinin zaruret olduğunu belirtir. Ormon'un han olması teklifini ise Cantay dile getirir, Cangaraç da destekler. Diğerleri de bu teklifi kabul ederler. (Soltonoev 1993: 193)

Ezelden beri süregelen han ilan etme töreni yerine getirilip, Ormon ak keceden elbise giyer. (Usenbayev 1999: 31) Bu törenden sonra ise Ormon aksakallar arasında görev dağılımı yapıp yeni kurallar, bir nevi küçük bir anayasa oluşturur. (Kultayeva 2007: 97)

Sıngan Kılıç romanında güney Kırgızlarının Şerali'yi han ilan etme motifinde yazar, Köçmөndör Kağılışı'na göre daha başarılı bir anlatım ortaya koymuştur. Şerali'nin han ilan edilmesi eserde on iki sayfa anlatılmaktadır. Tarihi şahsiyetlerden Şerali, Nüzüp, Musulmankul gibi kahramanlar ve Abil'in ilk faaliyetleri bu bölümlerde anlatılır. (Kultayeva 2007: 97)

T. Kasımbekov Sıngan Kılıç adlı romanında, daha önceki eserlerde yer alan han ilan etme gelenekleri ile sınırlı kalmaksızın bu motifi fiktif unsurlarla da zenginleştirmiştir. Ayrıca Cumakadır Egemberdiev'in Kanat Han adlı romanında ise Kanat Han'ın han ilan edilmesi eserde şu şekilde yer almıştır:

".... kara sakallı Temir, Boyot köyü muhtarı Toktosun teklifini sundu: Ey halk! Böylesi zor günlerde halkı yönetecek, kâfirlere karşı duracak, adaletli, dürüst, namuslu, güçlü, şefkatli taraflarıyla bildiğiniz, sevip saydığınız Kanat ağabeyimiz var. Hepinizin destekleyeceğine inanarak Kanat'ımızı han ilan etmeyi teklif ediyorum.

Halk arasında bir uğultu yükseldi:

-Doğru.

-Olsun, olsun! Kanat olmayacak da kim olacak!

-Hanlığa sadece Kanat layık!

-Hiçbirimiz karşı değiliz!

-Kanat hanımızı Allah korusun. Bütün halk bunu destekledi. Bundan sonra halk Kanat'a ak keçe getirip, küçük çocuk gibi etrafını sardı.

-Han oldu Kanat'ımız!

-Han ilan edildi, Kanat!

-Kanat Han, Han Kanat!

-Hanımıza saygımız sonsuz, diyerek halk alkış tuttu." (Egemberdiev 2006: 296)

2.3. Ordo Oyunu

Ordo oyunu Kırgız halkının askeri hayatında ortaya çıkıp gelecek nesillere savaş sanatını öğretme aracı olarak şekillenmiştir. Ordo oyununda insanların

birbiriyle olan ilişkileri, boylar arasındaki mücadeleler tasvir edilir. Oyunun kızışmasıyla taraflar arasındaki anlaşmazlıklar artıp ilk önce açık olmayan her bir oyuncunun iç dünyası ortaya çıkar. Kırgız tarihî romanlarında birey ve iktidar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar genellikle bu motifle verilir. Bununla birlikte ordo oyunu sadece birey ve iktidar arasındaki değil, iktidar sahipleri arasındaki anlaşmazlıkları, siyasi entrikaları da edebi eserde tahkiye edebilmek için kullanılır.

Sıngan Kılıç romanında ordo oyunu Musulmankul atalık olduğu zamanda oynanır. Eserdeki entrikanın sonucu Musulmankul'un kaderiyle bağlantılıdır. Bu oyun aracılığıyla Hokand sarayının içindeki gizli düşmanlıklar, iktidar mücadelesi ve siz-biz kavgaları romanda anlatılır.

Ordo oyunu halkın kendisinin koyduğu kurullarla oyuncular tarafından sıkı bir şekilde korunmuştur. Millî bilince sahip kişilerin karakterlerini değerlendirmenin bir kıstası olarak da kullanılmıştır. (Kultayeva 2007: 110)

2.4. Ölümünden Önceki Namaz ve Baş Kesme

Tarihî romanların kurgusunda yer alan önemli bir diğer unsur da başkahramanların birtakım çatışmalar veya mücadeleler sonucunda hayatlarını kaybetmeleridir. Genellikle bu türden kahramanlar ecelleriyle ölmezler, öldürülürler. Bu kahramanlar hayatlarını halkının bağımsızlığı ve refahı için feda ederler ve ölümden korkmazlar. Örneğin Kanat Han ve Ormon Han bu tür kahramanlardandır. Kanat Han'ı Ruslar, Ormon Han'ı ise kıskanç soydaşları öldürmüşlerdir. Nüzüp Biy de Ormon Han ile benzer bir kaderi paylaşmıştır.

Dikkat çeken nokta bazı kahramanların namaz kıldıktan hemen sonra öldürülmeleridir. Örneğin Nüzüp Biy namaz kıldıktan sonra öldürülmüştür. Bu durum söz konusu kahramanın hayatında halkı için yaptığı faydalı işlerin temizliğini, saflığını da gösterir niteliktedir. Sıngan Kılıç romanında Nüzüp Hokand sarayına geldikten sonra halka zulmedercesine ağır vergiler toplayıp refah içinde yaşayanlara bir sınırlama getirir. Bu yeni düzenden rahatsız olan yöneticiler Nüzüp'ten intikam almak isterler. Nüzüp'ü ortadan kaldırmak için faaliyetlere başlarlar ve Şerali'yi ikna edip Nüzüp için ölüm fermanı çıkarırlar. Nüzüp hakkında çıkarılan ölüm fermanına karşı durmaz ve kendisini öldürmeye gelen cellada "Ben iki rekat namaz kılayım, sağ tarafıma selam verdiğimde işini bitir." der. (Kasimbek 2002: 125)

Benzer bir durum Kazak lideri Kenesarı Han ile de ortaya çıkar. Kendi boylarına saldıran ardından Kırgız topraklarını ele geçiren Kenesarı savaşta Kırgızlara yenik düşer ve başı kesilir. Kesilen baş ise Rus yöneticilere gönderilir.

Namaz sonrası öldürülme ve baş kesilmesi motifleri genellikle tarihte gerçekleşmiştir ve fiktif unsurlar taşımazlar. Ancak bazı kahramanların ölümleri

ise açık değildir. Örneğin Singan Kılıç romanında Alımbek'in ölümüyle ilgili romanda ve tarihi kaynaklardaki bilgiler birbiriyle örtüşmez. Alımbek oğullarının verdiği bilgilere göre 1861'de Hokand'daki büyük bir isyan sırasında öldürülmüştür. Farklı kaynaklara göre ise 1863 tarihinde zehirlenerek öldürülmüştür. (Cusupov 1991: 249) Bu duruma bakılırsa Singan Kılıç romanında Alımbek'in öldürülmesi fiktif unsurlar taşımaktadır. Yazar Hokand sarayında cereyan eden baş kesme vakalarına dikkat çekmek için kullanmış olabilir. Aynı durumu Han Ormon romanında Ormon Han'ın öldürülmesi epizotunda da görmekteyiz. Romana göre Ormon Han'ı Balbay öldürür, ancak bazı tarihi kaynaklarda ise Boronbay'ın azmettirdiği bilgileri yer almaktadır. Tarihî romanlarda baş kesme motiflerinin yer alması, sebebi ne olursa olsun, siyasi bir temele dayanmaktadır.

2.5. Vasiyet

Tarihî romanlarda geçmiş olayların meydana getirdiği tecrübe temelinde etik, siyasî ve askerî değer ve bilgileri gelecek nesillere aktarmanın bir yolu dur vasiyet. T. Sıdıkbekov, Kök Asaba romanında Er-Kulçur ile Adıltay'ın vasiyetine özel bir önem verir. Bu vasiyetle gelecek nesillere etik dersler vermek ister gibidir. (Kultayeva 2007: 117) Han Ormon romanında Ormon Han'ın kızına bulunduğu vasiyet oldukça dikkat çekicidir. Kızını Bugu boyuna gelin verip boylar arasındaki birliği sağlamak isteyen Ormon Han Bugu boyunun ileri gelenleri tarafından öldürülür ve ölmek üzereyken kızına bıraktığı vasiyet birçok tarih kitabında yer alır. Bu vasiyette Ormon Han Kırgız boyları arasındaki birliğin bozulmamasını kızına vasiyet olarak bırakır ve mensubu olduğu Sarıbaşı boyunun başına Cantay'ın geçmemesini, kendisi için Bugu boyundan intikam alınmamasını vasiyet eder. (Soltonoev 1993: 21) Bu vasiyet Köçmөndör Kağılışı romanında biraz daha farklı bir şekilde yer alır.

2.6. Ağıtlar

Ağıt, Kırgız nesrinin sıkça faydalandığı bir türdür. Ağıt, bilinen tanımının dışında tarihî romanlarda daha farklı bir görev üstlenebilir. Kendi devrinin çatışmaları, insanlar arasındaki ilişkiler, vefat eden tarihî şahsiyete toplum nazarında verilen değer gibi bilgileri bünyesinde barındırabilir ve bazen de ölümleri dolayısıyla acıları hatırlatır.

T.Sıdıkbekov'un Kök Asaba adlı romanında Er Tekeş toprağa verilirken kızı, gelini ve kız kardeşi şöyle ağıt yakar:

*“Dün güneş tutuldu
Bugün er ağabeyim öldü
Şahin göğsünü yırttı
Büyükanne saçlarını açtı*

Göç kervanı dağda kaldı.

Oğul, kız ağladı...

A-a-a, i-i-y, gariban ata-a,

Bizi al yanına, arma-an.

Allll, alıverrr..!” (Sıdıkbekov 1989: 89)

Köçmөndör Kagılışı adlı romanda Kaçike öldüğünde, Balbay şöyle ağıt yakmıştır:

“Yorgasına bindiği yol ile

Şahinini saldığı kır ile

Bu yalan dünyadan

Atam geçti hürmet ile...” (Osmonaliev 1993: 177)

Ağıt sadece vefat eden kişinin değil, onun çevresindeki tarihî şahsiyetlerin kişiliğini ortaya koymada da önemli bir işleve sahiptir.

2.7. Aş

Kırgız Dili sözlüğünde “Aş” kelimesi şu anlamlara sahiptir: 1) Yemek, geçim. 2) Pilav. 3) Ölen kişiye saygı göstermek amacıyla halka yemek verme. 4) Bazı ağaçların verdiği meyve. (Kırgız Tilinin Sözdüğü 2010: 141)

Olcobay Karatayev’in Kırgız Etnografisi üzerine hazırlanmış olduğu sözlükte ise “Aş” ile ilgili şu bilgiler paylaşılmaktadır:

“Hayatını kaybetmiş merhumun yıldönümünde veya ondan sonra hatırlama amacıyla dinî bir tören olarak düzenlenir. Bu gelenek Kırgızların dinî ve felsefî anlayışlarında oldukça önemli yere sahiptir. Aş’a yakın veya uzak akrabalar davet edilir. Merhumun ve geçmişlerin ruhuna Kur’an okutulur. Gelen konuklara çok saygı gösterilir. Aşta, imkânlara göre, ödüllü at yarışları, ulak, güreş gibi çeşitli yarışlar tertip edilir.” (Karatayev 2005: 49)

Aş verme, sıkça kullanılan bir motiftir. Kırgız tarihi romanlarında halk hayatının geniş bir panoraması ve gelenek-göreneklere aş verme motifleriyle anlatılır.

Kök Asaba romanında Adıltay’ın babası Ediltay’a, Köçmөndör Kagılışı romanında Ormon’un atası Niyazbek ile Eralının atası Kaçike’ye, Sıngan Kılıç romanında Abil biyidin akrabası Camankul’a, Çapkın romanında Şabdan’a aş verilir. Tarihi romanlardaki bu durum genellikle eserin asıl kahramanlardan birinin toplumdaki konumunu değerlendirme kriteri olarak da karşımıza çıkar.

SONUÇ

Kırgız sözlü edebiyatı geçmişten günümüze varlığını ve gücünü yüksek seviyede koruduğu için modern Kırgız yazar ve şairler bu geniş ve zengin hazineye mutlak surette faydalanmaktadır. Bu hal, doğal olarak, Kırgız sözlü

edebiyatının modern edebiyata yoğun bir şekilde etki etmesine neden olmaktadır. Sadece tarihî romanlar bağlamında ele alınan söz konusu şecere unsuru ve motifler birçok edebi türde varlığını göstermekte ve modern edebiyat ürünleri için çok önemli bir kaynak olmayı sürdürmektedir. Ünlü Rus yazar Maksim Gorkiy'in de (1953: 493) belirttiği üzere dünyada sanat folklor ile başlamıştır. Sözlü kültüre ait öğelerin derlenmesi, öğrenilmesi ve üzerinde çalışmalar yapılması gerekmektedir; zira folklor şair ve yazarlara birçok materyal vermektedir.

Kaynaklar

- AYTMATOV, Çingiz (1996), *Siyayuşaya Verşina Drevne Kırgızskogo Duha*, (Ensklopedičeskiy Fenomen Eposa Manas) Bişkek.
- CUSUPOV, Keneş (1991), *Kırgızdar*, Bişkek, Kırgızstan Yayınları.
- EGEMBERDİEV, Cumakadır (2006), *Kanat Han*, Bişkek.
- EKİCİ, Metin (2014), “Kuramlar ve Yöntemler.” *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ed.: M. Öcal Oğuz, Ankara, Grafiker Yayınları.
- GORKİY, A. Maksim (1953), *Sobr. Soç. C 24*, Moskova.
- KARATAYEV, Olcobay (2005), *Kırgız Etnografyası Boyunça Sözdük*, Bişkek, Biyiktik Yayınları.
- KASIMBEK, Tölögön (1988), *Sıngan Kılıç*, Bişkek, Kırgızstan Yayınları.
- KULTAEVA, Ümüt (2007), *Kırgız Tarihî Romandalarının Janrdık Özgöçölüğü*, Bişkek.
- Kırgız Tilinin Sözdüğü* (2010), Bişkek.
- Sovyetskiy Ensiklopedičeskiy Slovar* (2003), M. Sovyetskaya Ensiklopediya, Bişkek.
- Mamlekettik Til Cana Ensiklopediya Borboru* (2004), *Kırgız Adabiyatı, Ensiklopediyalık Okuu Kurallı*, Başkı Red.: U. Asanov, Bişkek.
- CIYNAK, Koşumçalanıp (2002), “Ormon Han İlimiy Emgekterde Cana Arhivdik Materialdarda”, 2. Baskı, Bişkek, Kırgızstan Yayınları.
- OSMONALİEV, Kaçkınbay (1993), *Köçmөndör Kağılışı*, Bişkek.
- SOLTONOEV, Belek (1993), *Kızıl Kırgız Tarihi*, Bişkek, Uçkun Yayınları I-II.
- SIDIKBEKOV, Tügölbay (1989), *Kök Asaba*, Frunze, Adabiyat Yayınları.
- Tarihî İrlar, Koşoktor Cana Okuyalar* (2002), (A. Akmataliyevdin calpı redaksiyası astında/Tüzgөndör cana baş sözün cazgan. S. Egemberdieva. A. Akmataliyev), Bişkek, Şam Yayınları.
- USENBAYEV, K. (1999), *Ormon Han*, Bişkek.
- VESELOVSKİY, A. N. (1989), *İstoričeskaya Poetika*, Moskva, Vışşaya Şkola Yayınları.
- YÜKSEKKAYA, Sağol Gülden (2016), “Osmanaalı Sıdıkov’un Kırgız Şeceresi: Muhtasar Tarih-i Kirgiziya.” *Millî Folklor*, Yıl 28, Sayı 110.

